

Можарівська І. О.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СПЕЦИФІКА ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ДРАМИ-ПАРАБОЛИ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ ПАВЛА АР'Є «КОЛЬОРИ»)

Вивчення міжмистецької взаємодії з точки зору психоемоційного аспекту є одним з найефективніших методів дослідження інтермедіальних зв'язків драматичного твору. Актуальність проблеми підтверджується низкою літературознавчих студій, які розглянуто у запропонованій статті. Автором проаналізовано еволюцію семантичного значення поняття «колір», що розглядається як спосіб художнього відображення дійсності драматичного мистецтва. Вивчено процес реалізації та актуалізації символіки кольорів в аспекті суспільно-історичних подій, національної та регіональної специфіки. У ході аналізу твору простежено залежність між розвитком семантичного навантаження кольорів та рівнем розвитку людської культури. На матеріалі п'єси Павла Ар'є «Кольори» виявлено найсуттєвіші прояви інтермедіальності аналізованого твору – колір, танець та звук. Здійснено аналіз мелодії танго, яка виконує у драмі функцію параболічної кривої. Автор звертається до історичної довідки задля можливості більш детального розуміння символіки танцю. Такий вид мистецтва розглядається в контексті певного таємничого коду, що несе в собі відповідне смислове навантаження. Колір аналізується як основний елемент прояву інтермедіальності. Він допомагає розкрити не лише авторський задум, а є і основним символом, що вказує на жанрові особливості параболічної структури. Кольорова символіка досліджується у контексті мінливої одиниці, що пов'язана із соціальною, національною, регіональною специфікою розвитку культури людства. У статті наведено первинний асоціативний ряд «базової кольорової тріади»: білий–чорний–червоний. Під час аналізу зосереджено увагу на тому, що найглибшим вираженням інтермедіальності драми-параболи є своєрідний прийом зображення антагоніста в образі кількох персонажів, внаслідок чого відбувається образна трансформація (чорний, фіолетовий, червоний, помаранчевий, рожевий). У статті постулюється ідея про те, що кольорова символіка впливає на естетичну свідомість глядача і відіграє у драмі-параболі дидактичну роль.

Ключові слова: інтермедіальність, драма-парабола, «кольоровий символізм», полікодовий твір, символічне навантаження.

Постановка проблеми. Література, як і будь-який інший вид мистецтва, не існує у вакуумі. Художній текст перебуває у площині численних зв'язків як зовнішніх – між різними видами мистецтва, так і внутрішніх – між літературними творами різних авторів, стилів, епох і т. ін. Драму-параболу варто розглядати як полікодовий мистецький твір, оскільки твори цього типу передбачені для сценічних постанов. Театральна вистава за своєю сутністю є поєднанням семіотичних знаків, які розраховані на аудіо-візуальний вплив на глядачів. Саме тому розглядати драму-параболу поза контекстом інтермедіальності досить нелогічно. Одним із провідних напрямів у разі вивчення інтермедіальності є проблема символіки кольорів, а також музичний і танцювальний супровід театрального дійства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За твердженням С. Якімової, вивчення символіки кольору є актуальною темою для абсолютно різ-

них галузей знання: психології, культурології, мовознавства, літературознавства, лінгвокогнітології та інших, що визначає міждисциплінарний характер цього явища. Зокрема, зазначається, що сукупність кольорів певної культури можна сприймати як систему знаків і правил, згідно з якими відбувається шифрування, дешифрування, перенесення й зберігання інформації, де узагальнення за кольором відповідає загальним законам кольорового кодування. М. Серов співвідносить ці кольорові коди з інформаційним наповненням архетипів. Зокрема, зміни кольорів у релігії, мистецтві, моді тощо дослідник пов'язує з якісними змінами у свідомості та самосвідомості людей, їхньому інтелектуальному та духовному розвитку [1, с. 246].

На нашу думку, перші спроби декодування символічного навантаження кольорів лежать у полі зору культурології. З точки зору цієї науки кожен колір може бути прочитаний як слово,

сигнал, знак або символ. Розуміння кольору може бути суб'єктивним, індивідуальним, а може бути колективним, загальним для великих соціальних груп і культурно-історичних регіонів. Становлення колірної знакової системи повсюдно протікало нерозривно з розвитком людства загалом, основними культурними течіями. Тому ізольоване вивчення основних знакових функцій кольору, особливо символічних, є неможливим. П. Герчавнівська з цього приводу відзначає, що традиції народної кольорової культури сягають своїм корінням у первісні часи. Цей період збігся зі становленням і розвитком міфологічної картини світу, в якій відбилися найбільш значимі аспекти людського буття. Через синкретизм мислення первісної людини колір був нерозривно пов'язаний з його носієм. Внутрішнє, зовнішнє, матеріальне, духовне сприйняття кольору було злито воедино. Він став чуттєвою оцінкою тієї чи іншої частини багатокольорового світу, засобом світосприйняття, перетворення хаосу на космос, навколишнього світу на кольорову матеріальну форму [2, с. 1].

О. Отич розглядає культуру як складне суспільне явище, в основі якого лежить інформаційне начало. Відповідно до цього саме культура є носієм інформації, що передається від покоління до покоління і акумульована у складній знаковій системі, одним з компонентів якої є саме колір [3, с. 18].

Постановка завдання. Метою статті є визначення компонентів інтермедіальності сучасної драми-параболи. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) дослідити поняття «колір» як соціокультурне явище в літературознавчих студіях;
- 2) визначити семантичне навантаження кольорів в аналізованому творі;
- 3) відстежити зміни в семантичному наповненні поняття «кольоровий символізм»;
- 4) проаналізувати танець та звук як інтермедіальний компонент сучасної драми-параболи.

Виклад основного матеріалу. Поняття «колір» пов'язане з особливостями мислення людини та її розвитком, зі специфікою національної культури, з розвитком наукової думки. Символічне значення кольору не є постійною одиницею. З часом трактування символічного навантаження кольору може змінюватися, може втрачатися первинний зміст і формуватися новий. Символіка кольорів активно використовується в ритуальній практиці, у візуальних елементах творів ужиткового та декоративно-прикладного мистецтва, у яких

колір найчастіше трактується як символ того, що не може бути передане за допомогою іншого способу відображення мислення та уявлень (образи божеств, космічних або інших надприродних сил). У різні історичні епохи, особливо в часи переломних моментів (наприклад, війни або революції), кольори теж використовувалися як символи відповідних подій або ідей. Це дає підстави стверджувати, що символіка кольорів може реалізуватися та актуалізуватися в аспекті суспільно-історичних подій, національних чи регіональних особливостей.

Звернення до історичного минулого також дає підстави стверджувати, що ключові історичні події та епохи мали притаманну лише їм кольорову символіку, що була не лише засобом візуальної фіксації, а й носієм провідної ідеї або думки, способом вираження духовного і культурного рівня розвитку суспільства, мистецьких досягнень, результатом пізнання навколишнього світу, засобом для спілкування, у тому числі естетично-духовного. Проблема символіки кольорів є однією з центральних у вивченні взаємозв'язків між кольором і психікою. Використовуючи у драмі кольорову символіку, автор навмисне поєднує символічні навантаження візуального впливу, створюючи таким чином символічно-кольорові образи героїнь твору.

Колір є способом художнього відображення світу у художньому мистецтві. У своїй драмі «Кольори» Павло Ар'є використовує кольорову символіку для позначення певного періоду життя головної героїні. «Кольорові» персонажі твору розподілені не лише за віком, а й за характером, настроєм, глибиною життєвого досвіду. Саме це є найглибшим вираженням інтермедіальності цього твору. Автор використовує досить своєрідний прийом, зображуючи одну героїню в образі кількох персонажів, «зафарбувавши» їх у різні кольори, що відповідають певному періоду її життя. Таким чином автор створює полікодовий твір, що включає різні жанри художньої культури. Він використовує різноманітні аудіо-візуальні мистецькі засоби виразності задля впливу на естетичну свідомість глядача. Тож, з'ясуємо закономірності сприйняття кольорів, використаних автором у творі для позначення образів персонажів.

Семантичне навантаження кольорів розвивалося паралельно з людською культурою. Первісні кольорові уявлення людини обмежувалися «базовою кольоровою тріадою»: біле–чорне–червоне. Пізніше, з розвитком людства, кольорова гама і семантика кожного відтінку значно розширюва-

лися і доповнювалися новими уявленнями. Найбільше монологів у п'єсі автор надає чорній (пізніше – білій) героїні. «Жінка у чорному (вона ж – у білому): дуже стара, пихата, вибаглива і ексцентрична», – таку характеристику автор дає своїй героїні. Чорний колір у більшості культур асоціюється зі смертю, потойбіччям. Білий більшість дослідників визначають як символ чистоти, щастя і миру. У древніх цивілізаціях білий зазвичай символізував стосунки чоловіка і жінки, тобто сім'ю, і водночас стосунки матері і дитини (молоко). У більшості культур білий виступає символом чистоти і цнотливості. У деяких східних культурах до цієї семантики додається справедливість і туга за померлими. Наприклад, у даосизмі саме білий колір є траурним. Оскільки вербалізація кольорової символіки належить до функції свідомості, особливого значення білий колір набуває у християнстві. Тут він є символом святості, чистоти, невинності, божественного світла Бога [4].

Не відійшов автор і від традиційного символічного навантаження чорного кольору. Героїня, що його символізує, відчуває близьку смерть, кінець життєвого шляху: «*От ми і зібрались. Всі. Окрім померлих. Померлі більше ніколи не придуть, отже, нам доведеться рано чи пізно піти за ними*» [5]. Трансформація «жінки в чорному» на «жінку в білому» – символічне зображення смерті героїні, її перехід у інший вимір: «Повільно з'являється промінь прожектора. В ньому виникає жінка, що була в чорному, її волосся розпущене, на ній довга біла сорочка. Вона височить над глядачами». Жінка в білому розповідає про свою складну і трагічну долю: клеймо дитини ворога народу, війна, німецький полон і звільнення, повернення до зруйнованої України, еміграція до Франції, заміжжя, сімейне насилля другого чоловіка. У відносно короткому монолозі автор уміщує цілу епопею життя однієї з українських дівчат, яка відчула на собі всі жахи політичних перипетій минулого століття.

«Естафету» жінки в чорному переймає жінка у фіолетовому, яка, на відміну від своєї попередниці, зображена мудрою, терплячою і педантичною. Фіолетовий колір асоціюється з творчим началом. До асоціативного ряду цього кольору можна віднести благородність, елегантність і витонченість. Психологи стверджують, що фіолетовий, на відміну від червоного, ніколи не викличе несприйняття або негативних емоцій. Саме жінка у фіолетовому найбільше турбується про жінку в чорному, адже розуміє, що скоро й на неї чекає такий стан. Жінка у фіолетовому – старість, але

не глибока. Вона все пам'ятає і добре усвідомлює, що чекає на неї попереду. Кульмінацією цієї метаморфози є її останні слова, які раніше вимовляла жінка в чорному: «*Моя кров – червона. Знаю. Бачила. Чується сильний стукіт (ніби з силою гримнули двері). ТИША*» [5].

Жінка в червоному – наступний етап життя головної героїні, точніше попередній. Червоний колір перш за все асоціюється з кров'ю і вогнем. Його символічні значення дуже багатобразні, але інколи суперечливі. Червоний символізує радість, красу, любов і повноту життя, а з іншого боку, ворожнечу, помсту, війну. Червоний колір спрадавна пов'язується з агресивністю і сексуальними бажаннями. Також червоний – це мамина любов, захист, здоров'я, активність, привертання уваги. Це найтепліший з усіх кольорів, він відповідає за репродукцію та ознаку статі. Для людини червоний колір асоціюється також із міццю, силою, владою, ініціативністю, агресією і наštовхує на сильну емоційну реакцію. Саме червоний колір змушує діяти рішуче, що зумовлює те, чому саме він привертає увагу до себе і викликає інтерес [4]. У драмі «Кольори» ця «героїня», точніше позначений кольором життєвий етап, асоціюється з цинічністю й розчаруванням. Саме тут простежуємо негативний бік семантичного навантаження червоного кольору в мистецтві й культурі. Ця дійова особа – цинічна і жорстока у своїх висловлюваннях: «*Ну не про Божу ж! Стара впала в дитинство, нам кінець, вона затрахає нам вуха своїми історіями (запалює цигарку)*» [5]. Вона – жінка, загартована життєвим досвідом і трагічними обставинами минулого. У ній ще не визріла та мудрість, яку демонструє жінка у фіолетовому, тому її фрази звучать найжорсткіше, а іноді й з відвертою жорстокістю: «*Ні, це отрута, щоб пришвидшити твої корчі (твоєю смертю)*» [5].

Жінка в помаранчевому – практично-мрійлива та енергійна. Психологи стверджують, що помаранчевий колір допомагає викликати прилив життєвих сил, оптимістичний настрій. Прадавні люди вважали його кольором здоров'я і творчості. Помаранчевий колір додає активності, але при цьому дає відчуття внутрішньої рівноваги і душевної гармонії. Описана вище семантика втілена автором в образі цієї дійової особи п'єси «Кольори». У творі вона з'являється після побачення, її губи розчервонілися від пристрасних поцілунків. Для головної героїні вік жінки в помаранчевому був часом любовних переживань, жіночого щастя і безтурботності: «*Ні, не цікаво.*

Тепер мені добре... І потім добре буде, бо я гарна і розумна. Я завжди буду щасливою. Якщо не буде війни або голоду» [5]. Змальовуючи цей вік героїні за допомогою помаранчевого, автор підсилює ефект її життєрадісності й утверджує любов як чисте почуття, запоруку жіночого щастя.

Рожевий колір походить від сполучення червоного і білого, тому його семантика сполучає в собі значення цих двох кольорів. Рожевий символізує водночас пристрасть з чистотою і невинністю білого. Рожевий колір часто використовується як символ кохання, чуттєвості, жіночності. Він також символізує мрійливість, доброту і ніжність. Його часто використовують як гендерне маркування ознак жіночності. Дівчина у рожевому – наймолодша із героїнь п'єси Павла Ар'є. У творі вона – весела, турботлива і добра. Інші героїні не сприймають її всерйоз. Ця юна дівчина з надією дивиться в майбутнє, тому коли чує моторошні історії від інших жінок, більш дорослих, то лякається того жахиття, що чекає на неї в майбутньому. Рожевий колір у п'єсі Павла Ар'є – символ чистоти і молодості, надії на щасливе життя, яке, однак, зазнає болючого впливу життєвих обставин. Жінка у рожевому із захопленням слухає історії старших подруг, ніби не усвідомлюючи, що це нелегке, сповнене трагічних подій життя чекає саме на неї.

Дидактизм драми-параболи Павла Ар'є тісно пов'язаний із семантичним навантаженням кольорової символіки, використаної для характеристики різних періодів життя головної героїні. Семантика кольорів використовувалася первісними людьми у магічних та ритуальних діях. З тих пір «кольоровий символізм» значно розвинувся і наповнився новими значеннями. Певні традиції кольорової семантики загубилися в часі, інші змінилися під впливом культурних традицій чи релігійних поглядів. Павло Ар'є майстерно зобразив семантичне навантаження кольорів на прикладі героїнь драми-параболи «Кольори». Кожен колір, використаний автором, не лише характеристика, а й своєрідне повчання, що створює дидактичну основу драми-параболи. Дівчину в рожевому він застерігає від наївних ілюзій, дівчину в помаранчевому – від підступності й жорстокості нещирого кохання. Жінка в червоному – надто принципова, у ній ще не досить сформувалась життєва мудрість, яка б «заспокоїла» її імпульсивність і застерегла від поспішних висновків.

У драмі-параболі «Кольори» автор використав також прийом інтермедіальності, обравши для музичного супроводу мелодію танго. Випадково

чи навмисне Павло Ар'є використав танець, більшість рухів якого нагадують параболічну криву. Ця мелодія у творі слугує своєрідним обрамленням: звучить на початку твору і наприкінці. Крім того, танець кілька разів виконують героїні твору. «Свого часу я непогано шила, та своє життя закроїла не дуже вдало. Все минуло, як у танго», [5] – звучить з уст героїні твору. Танець здавна вважається певним таємничим кодом, а рухи – художнім прийомом, що відображає певні смисли. А. Землянська використовує дефініцію «міфологема танцю», стверджуючи при цьому, що, «виникнувши одночасно з людиною, танець не лише виражав усю палітру людських емоцій і відчуттів: горе, радість, надію, благання і т.д., а уже в ті історичні часи відігравав важливу соціальну роль, містив у собі смислові коди, ритуально закріплені і передавані з покоління в покоління» [6, с. 118].

Танго насамперед – танець пристрасті і кохання, проте більш детальне вивчення його історії дає можливість простежити його глибoku символіку, що корелює з темою та ідеєю драми «Кольори». Історики досі не дійшли консенсусу щодо того, де і коли саме зародився цей пристрасний танець. Але, на думку більшості, перші танго з'явилися у виконанні емігрантів, що становили найбільш бідніший клас населення Аргентини. Вони проживали у портових кварталах і на околицях міста, де панували кримінал і злидні.

Спочатку танець виконували виключно чоловіки, жінкам було заборонено його танцювати. Пізніше, коли до виконання мелодії було додано акордеон, танго почали танцювати жінки легкої поведінки. Звідси походить традиційний жіночий костюм: вузька сукня з провокаційним розрізом до стегна, сітчасті панчохи і взуття на шпильці. Чоловіки, що танцювали танго, одягалися більш скромно. Найпопулярнішим місцем виконання цього танцю були борделі. У вищих колах до танго ставилися зневажливо.

Таке пояснення розкриває символіку використання танго у п'єсі «Кольори». Більша частина життя головної героїні пройшла в еміграції: спочатку – вимушеній, потім – добровільній. Для багатьох жінок життя на чужині було сповнене злиднів і поневірянь, про що ми також дізнаємося зі слів головної героїні: «Нас привезли в Німеччину. Там ми були рабами. Спочатку на військовому заводі, а потім мене взяли в дім есесівського офіцера. Я валялася в ногах його жінки, бажаючи взяти й Катерину. Виявилось, що навіть жінка убивці має серце. Взяла я отримала листа

від сестри Люби: *мама померла, від горя її серденько зупинилося...*» [5]. Можливо, вибором танцю для оформлення тексту автор натякнув на досить суперечливі стосунки героїні з чоловіками, проте авторська позиція не містить осуду, навпаки, він зображує її з глибоким співчуттям і розумінням, сповнюючи репліки та монологи легкою самоіронією: *«В моєму житті було мало місяця для чоловіків, але час від часу... Тільки сам Бог знає, якою я була самотньою, як мені не вистачало простого людського тепла»* [5].

Звукове оформлення п'єси «Кольори» несе не менш потужне навантаження, ніж кольорове. В одному з епізодів візуальний ряд на сцені повністю зникає, а дія переходить у звукову площину:

<...> море;

робота швейної машини;

потяги;

класична музика;

бій курантів;

голос жінки, що співає колискову;

народження дитини.

Чується сильний стукіт (ніби з силою гримнули двері). ТИША... [5].

Як бачимо, використаний автором звуковий ряд символізує ключові етапи життя головної героїні: професію, захоплення, дорогу, материнство.

Висновки і пропозиції. Літературний твір, який містить інтермедіальні компоненти, являє собою складну структурну одиницю, що поєднує у собі знаки різних семіотичних систем: текст, зображення (малюнки, фотографії, діаграми, гістограми, різноманітні схематичні зображення та ін.), голос, музику, танець. Основною перевагою таких творів є їхня висока інформативність та полісемантичність. Додаткові компоненти мистецьких творів допомагають легше розкодувати інформацію, що міститься у тексті, за умови їх оптимального підбору та використання. Текстовий компонент у таких одиницях визначається як вербальний, а всі інші, допоміжні, у лінгвістиці отримали визначення «медіа». Поєднання елементів різних культурно-семіотичних систем у полікодових текстах здійснюється зазвичай для досягнення певної мети. У драмі-параболі це відбувається з метою посилення дидактичного ефекту. Драма-парабола Павла Ар'є «Кольори» – яскравий приклад полікодового художнього твору, що поєднує в собі зображально-виражальні засоби різних видів мистецтва. Цей твір – зразок інтермедіальності у її прямому розумінні. Художня література тут поєднується з образотворчим мистецтвом, культурологією та науковими знаннями про семантику кольору.

Список літератури:

1. Якімова С. Е. Символіка позначень кольору в іспанському та українському художньому текстах. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 245–252.
2. Герчавнівська П. Е. Колір в українській народній культурі. 2013. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apitphk_2013_30_14.pdf.
3. Отич О. Колір як емоційно-змістовий код культури. *Рідна школа*. 2017. № 1. С. 18–21.
4. Серов Н. В. Цвет культуры. Психология, культурология, физиология. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 672 с.
5. Павло Ар'є. Кольори. 2011. URL: <http://teatre.com.ua/ukrdrama/koljory-pavlo-are/>.
6. Землянська А. В. Міфологема танцю як символ українського відродження в антиромані Н. Зборовської «Українська Реконкіста» / А.В. Землянська, В.І. Міщенко. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 118–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nPKPNU_fil_2013_33_31.

Mozharivska I. O. SPECIFICITY OF THE INTERMEDIALITY OF MODERN PARABLE DRAMA (ON THE MATERIALS OF PAVLO ARIE'S PLAY "COLORS")

The study of interartistic interaction in terms of psycho emotional aspects is one of the most effective methods of studying the intermedial connections of a dramatic work. The urgency of the problem is confirmed by a number of literary works that discussed in this article. The author analyzes the evolution of the semantic meaning of the concept of "color" which is considered as a way to reflect reality in the artistic art of the word. The process of realization and actualization of color symbolism in the aspect of social and historical events, national and regional specifics is stated. It is noted that the semantic load of colors develops in parallel with human culture. The material of Pavlo Arie's play "Colors" reveals the most significant manifestations of the intermediality of the analyzed work – color, dance and sound. An analysis of the tango melody, which performs the function of a parabolic curve in the drama, is performed. Color is analyzed as the main element

of the manifestation of the intermediality of the work. It helps to reveal not only the idea of the author, but also is the main symbol underlying the dramatic parabolic work. Color symbolism has been studied as a changing socio-cultural unit. The article presents the primary associative series of “basic color triad” – white, black and red. The analysis focuses on the deepest expressions of the intermediality – a kind of reception of the image of the antagonist in the image of several characters, resulting in a figurative transformation (black, purple, red, orange, pink). The color symbolism of the work, which influences the aesthetic consciousness of the spectator and plays a didactic role in the parable drama, is presented for consideration.

Key words: *intermediality, drama-parable, “color symbolism”, policode work, symbolic load.*